



ЕКОНОМІКА ГАЛУЗЕЙ ГОСПОДАРСТВА

В.С. Богуцький*

ПРОДОВОЛЬЧИЙ КОМПЛЕКС РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ІСНУЮЧИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

При аналізі комплексу галузей, діяльність яких спрямована на задоволення попиту населення регіону у продуктах харчування, поряд із визначенням науково обґрунтованих потреб у цьому виді продукції важливим представляється дослідження рівня розвитку і можливостей сировинної бази продовольчого комплексу області, а також визначення відповідності сировинного потенціалу зазначеного комплексу рівню розвитку його переробної сфери та інфраструктурної ланки, вивчення можливостей його перспективного розвитку.

Відмітимо, що проблема забезпечення населення продовольством завжди була, є і буде важливою, а на тлі нещодавніх зернової та м'ясної криз питання підвищення продовольчої безпеки регіону набувають ще більшої актуальності.

Вивченню теоретичних засад забезпечення продовольчої безпеки, функціонування та розвитку сфери виробництва продовольчих продуктів, формування територіальних продовольчих комплексів присвячені роботи багатьох вчених, в тому числі Б.Й. Пасхавера, Г.І. Мостового, Л.В. Дейнеко, Ю.П. Лебединського, О.Ю. Лебединської, Т.Л. Мостенської, Г.В. Балабанова, С.В. Близнюка тощо. Але додаткових досліджень потребує вивчення передумов та перспектив розвитку продовольчого комплексу в окремих конкретних регіонах із урахуванням їх особливостей. Саме це і є метою написання даної статті.

Природнокліматичні характеристики Рівненської області свідчать про їх сприятливість для ведення сільського господарства, що забезпечує перевищення середньодушового рівня виробництва певних видів сільськогосподарських продуктів у порівнянні з іншими областями України, а також перевищення середньодушового виробництва валової продукції сільського господарства.

У сільському господарстві області здійснюються заходи щодо створення передумов для стабілізації та послідовного нарощування показників виробництва сільськогосподарської продукції

© Богуцький В.С., 2006

* здобувач кафедри регіонального управління, місцевого самоврядування та управління містом Національної академії державного управління при Президентові України

¹ Статистичний щорічник України за 2004 рік. — К.: Консультант, 2005. — С. 167.



і покращення фінансових результатів господарювання. Сільськогосподарське виробництво переведено на приватну основу з широким застосуванням орендних відносин.

У 2004 р. в області функціонувало 887 сільськогосподарських підприємств, в тому числі 491 фермерське господарство, 162 виробничих кооперативи, 151 приватне підприємство¹. Забезпечується становлення нових приватних структур та створюється сприятливе господарське середовище для виробництва та реалізації продовольчої продукції. Ще у другому півріччі 2001 року практично здійснено паювання майна, переважна більшість селян одержали свідоцтва про власність на майновий пай та передали майно в оренду новим сільськогосподарським структурам.

Починаючи з 2000 року у Рівненській області спостерігається збільшення виробництва продукції сільського господарства (див. рис. 1).

Господарська діяльність сільгоспідприємств стала прибутковою. У цілому по області її рентабельність складає 14,7 %. Близько 70 % нових сільськогосподарських підприємств прибуткові.

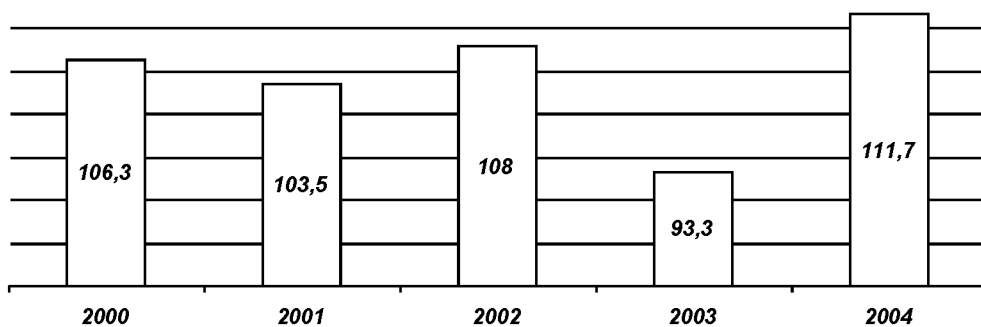


Рис. 1. Індеси продукції сільського господарства у Рівненській області
(% до попереднього року)

Виробництво зерна у 2004 р. порівняно з попереднім роком за усіма категоріями господарств зросло на 55,1 %, цукрових буряків — на 34,9 %, картоплі — на 13,0 %, овочів — на 8,8 %².

У сільськогосподарському виробництві основна увага концентрується на подальшому нарощуванні виробництва зерна, збільшенні вирощування цукрових буряків, відродженні льонарства і хмелярства, оптимізації кормовиробництва.

Стратегічним напрямом роботи сільгоспідприємств визначено стабілізацію показників тваринництва та їх нарощування у майбутньому.

Аналіз врожайності основних сільськогосподарських культур і продуктивності худоби дозволяє робити певні висновки про сприятливість природно — кліматичних умов області для сільськогосподарського виробництва. В області спостерігається значне, стійке у динаміці перевищення середнього по країні рівня врожайності багатьох продуктів рослинництва. Так, середньорічна врожайність в у 2004 р. склала: картоплі — 163,2 ц з 1 га, у той же час середній показник по країні становив 133,4 ц з 1 га; відповідно овочів — 199,4 ц і 148,7 ц з 1 га; плодів та ягід — 89,8 і 58,1 ц з 1 га³.

Що стосується тваринництва, то показники продуктивності худоби і птахів незначно перевищують середньодержавний рівень.

Проте, порівнюючи показники врожайності і середньодушового виробництва в області та країні, слід відзначити, що не завжди перевищення середньодержавного рівня врожайності відповідає аналогічному перевищенню середньодушового виробництва. Тобто не завжди в області виробляються

² Статистичний щорічник України за 2004 рік. — К.: Консультант, 2005. — С. 181-182, 184-185.

³ Там само. — С. 190.



ті види продукції, що є найбільш ефективними з точки зору найкращого пристосування до існуючих природно — кліматичних умов. Це стосується, перш за все, виробництва овочів.

Щодо структури земельних ресурсів, то її показники по області нижчі від середньо-державних. Так, якщо область займає 3,3 % загальної земельної площі України, то посівні площі сільськогосподарських культур області складають лише 1,9 %. Питома вага найбільш продуктивної частини земельних ресурсів — ріллі, у загальному їх обсязі в області нижча середнього рівня у країні⁴.

Таке становище багато в чому обумовлено об'єктивними обставинами: великою заболоченістю території області, наявністю значних масивів лісів, особливо у поліській частині області.

Аналіз земельного фонду по землекористувачах свідчить про те, що питома вага земель, яка знаходиться у користуванні несільськогосподарських підприємств і господарств, у загальній земельній площі області складає більше третини, що майже у 2 рази перевищує середній рівень по країні⁵.

Це, а також зниження загальної землезабезпеченості, висуває в ряд першочергових проблем — поліпшення якості сільськогосподарських угідь і підвищення їхньої продуктивності.

Рівень використання земельних ресурсів багато в чому залежить також від наявності трудових ресурсів, які є важливою складовою загального ресурсного потенціалу (рис. 2).

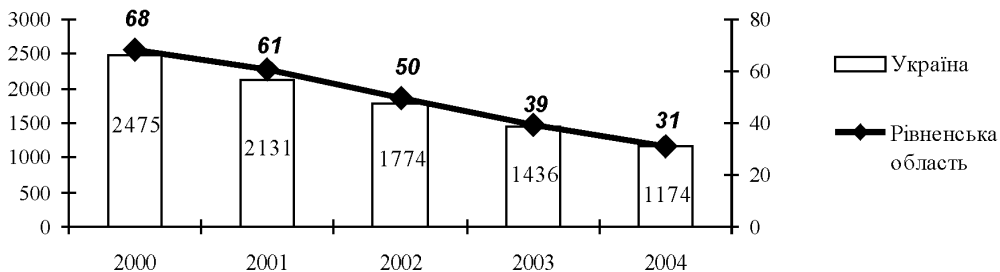


Рис. 2. Середньорічна кількість найманих працівників сільського господарства, тис. осіб.

Робоча сила у сільському господарстві є ресурсом, який має тенденцію до скорочення. Це підтверджується стійким зниженням чисельності працюючих у сільському господарстві. Так, загальна чисельність працюючих у сільському господарстві області за період з 2000 по 2004 р. скоротилася майже на 54,5 %, що відповідає загальнодержавним тенденціям.

На рівень ефективності використання земельних і трудових ресурсів вирішальний вплив має фактор забезпеченості сільського господарства матеріально-технічними засобами.

За проаналізований період в області спостерігається значне скорочення основних виробничих фондів. Але при аналізі забезпечення сільськогосподарських підприємств тракторами та зернозбиральними комбайнами можна відмітити, що Рівненська область має значно вищий рівень технічного забезпечення у порівнянні з середнім показником по Україні.

Наведений вище аналіз дозволяє говорити про те, що, по-перше, сільське господарство у даний час перебуває на етапі реформування та поступового збільшення обсягів виробництва. По-друге, для досліджуваного регіону, що досліджується, характерна більша фондомісткість сільськогосподарського виробництва у порівнянні з середнім по країні рівнем фондомісткості. Це частково може пояснюватись більш низькою забезпеченістю області земельними ресурсами, наявністю великої кількості заболочених площ. Фондомісткий тип відтворення, недостатній рівень інтенсифікації сільського господарства негативно впливають на економічні показники ефективності галузі.

⁴ Статистичний щорічник Рівненської області за 2004 рік / Держ. ком. статистики України; Рівнен. обл. упр. статистики. — Рівне, 2005. — 485 с.

⁵ Там само.



Істотне підвищення інтенсифікації сільськогосподарського виробництва у сучасних умовах можливе на базі міжгосподарської кооперації та агропромислової інтеграції. Сучасний період характеризується формуванням нових рівнів у системі аграрних відносин, при яких спеціалізація і концентрація сільськогосподарського виробництва приводить до укрупнення об'єктів власності та створення великих спеціалізованих підприємств.

Таким чином, дослідження сільськогосподарської сфери діяльності Рівненської області дозволяє зробити висновок про те, що область має сприятливі природнокліматичні умови та агроресурсний потенціал для формування сировинної бази продовольчого комплексу області.

Проте рівень забезпечення продуктами харчування залежить не лише від рівня виробництва сільськогосподарської сировини, а й від рівня розвитку переробної ланки обласного продовольчого комплексу та основних галузей виробничої інфраструктури, їх збалансованості.

Збільшення виробництва продуктів харчування у регіоні можливо двома шляхами: по-перше, за рахунок зростання сільськогосподарського виробництва і, по-друге, за рахунок поліпшення використання вирощеної продукції, зменшення її втрат на основі досягнення максимальної синхронізації взаємозалежних ланок.

Тому все більше зростає роль і значення галузей третьої сфери продовольчого комплексу області (ПКО), особливо переробної ланки, яка займає особливе місце у даній сфері та є останньою ланкою у технологічному циклі виробництва продуктів харчування, яка певною мірою визначає кінцеві результати функціонування усього комплексу.

Зародження харчової промисловості на Рівненщині можна віднести до середини минулого століття, коли у різних населених пунктах краю почалося масове будівництво примітивних борошномельних підприємств (вітряків, водяних млинів), крупорушок, маслобоек тощо, а з останньої чверті XIX ст. з'явилися перші цукрові заводи. Саме харчовий комплекс став провідним у промисловому виробництві області та зберіг лідируючі позиції до сьогодні⁶.

Серйозні зміни відбулися у галузевому складі харчової промисловості Рівненщини та у її просторовому розміщенні. Проте галузеву і територіальну структуру промислового виробництва продуктів харчування доцільно розглядати у зв'язку з особливостями розвитку та розміщення сільського господарства.

Виробництво цукру — один із провідних напрямів агропромислового комплексу краю — зосереджено на 5 цукрових заводах (Бабин, Дубно, Корець, Острог, Шпанів). Серед інших галузей, пов'язаних із переробкою продукції рослинництва, найбільш розвинутою є борошномельна (понад 60 підприємств).

В області функціонує більше трьох десятків хлібозаводів, понад 10 підприємств налічує круп'яна галузь, 6 підприємств виробляє макаронну продукцію. Добре розвинуте овочеплодоконсервне виробництво, яке представлено 14 консервними заводами.

Користується попитом лікєро-горілчана продукція Шпанівського експериментального заводу харчових екстрактів, Зіренського спиртозаводу, лікєро-горілчаного заводу "Зоря" тощо.

Пивоварна галузь представлена Рівненським, Семидубським, Квасилівським пивзаводами. Майже 10 підприємств випускають безалкогольні напої, мінеральну воду.

Основним видом діяльності понад 60 підприємств області є переробка продукції тваринництва, з яких майже половина випускає молочну продукцію, 5 підприємств займаються переробкою риби.

В області функціонує розгалужена мережа приватних підприємств із виробництва борошномельної та масложирової продукції, продуктів харчування, зокрема, хліба та хлібобулочних виробів, молокопродуктів, кондитерських, круп'яних та макаронних виробів.

Аналіз переробної ланки ПКО дозволяє говорити про те, що харчова промисловість відіграє значну роль у господарському комплексі регіону, який досліджується. Харчова промисловість займає

⁶ Рівненщина: 10 років незалежності України. — Рівне, 2001. — С. 6.



найбільшу питому вагу у загальному обсязі промислового виробництва регіону. Так, у 2004 р. питома вага її продукції у загальному обсязі промислового виробництва склала майже третину. Це значно вище, ніж у цілому по Україні, де питома вага харчової промисловості та перероблення сільськогосподарських продуктів у загальному обсязі промислового виробництва складає 15,8 %⁷.

Таким чином, можна говорити про те, що Рівненська область належить до тих областей, які мають порівняно високий рівень розвитку харчової індустрії. Наявність більш високих темпів росту загального обсягу продукції галузі та більш низьких темпів зниження її питомої ваги у загальному обсязі виробництва у порівнянні з середніми показниками по країні свідчить про те, що таке становище збережеться у перспективі. Питому вагу переробної ланки ПКО у загальнодержавному виробництві ілюструють дані таблиці 1.

Таблиця 1.

Питома вага виробництва окремих видів продукції харчової промисловості Рівненської області у загальнодержавному її обсязі (у відсотках)⁸

Види продукції	2000	2001	2002	2003	2004
Борошно	3,3	2,3	1,8	2,1	2,4
Хліб та хлібобулочні вироби	1,5	1,6	1,8	1,8	1,7
Цукор-пісок	5,6	7,2	3,4	4,9	2,7
Продукція з незбираного молока	0,9	0,8	0,8	1,2	1,3
Жирні сири	1,6	2,3	3,0	2,6	3,3

Як свідчать дані таблиці, питома вага Рівненської області у загальнодержавному виробництві продуктів харчування незначна. Лише по виробництву цукру-піску даний показник перевищував 4 %. Однак, використання коефіцієнта душового виробництва дозволяє говорити про те, що більшість галузей харчової промисловості займає провідне місце у господарському комплексі регіону. Рівень виробництва в області з розрахунку на душу населення перевищує середній рівень по борошну, цукру-піску, тваринному маслу, хлібу та хлібобулочних виробах, сухих овочах та картоплі.

Дослідження харчової промисловості у регіоні дозволяє говорити про те, що галузями спеціалізації для Рівненської області є хлібопекарська, цукрова, плодоовочева, борошномельна галузі.

Галузі харчової промисловості області виробляють широкий спектр продуктів харчування. Динаміка їх виробництва представлена у таблиці 2⁹. Дані таблиці свідчать про те, що за останні роки виробництво всіх основних видів продукції харчової промисловості значно підвищилось і спостерігається це, починаючи з 2000 р.

Таблиця 2.

Динаміка виробництва продукції харчової промисловості Рівненської області (тис. т)

Види продукції	2000	2001	2002	2003	2004
Борошно	75	69	53	58	69
Хліб та хлібобулочні вироби	37	39	42	43	39
Цукор-пісок	99	141	55	123	57
Продукція з незбираного молока	6	8	10	16	15
Жирні сири	1,1	2,4	3,9	4,4	7,3
Олія	0,1	0,9	1,5	4,9	0,3

⁷ Статистичний щорічник України за 2004 рік. — К.: Консультант, 2005. — С. 107.

⁸ Розраховано: Статистичний щорічник України за 2004 рік. — К.: Консультант, 2005. — 592 с.

⁹ Статистичний щорічник України за 2004 рік. — К.: Консультант, 2005. — С. 120-125.



Харчова промисловість регіону складається переважно з дрібних і середніх підприємств, більшість яких характеризується недостатнім виробничим потенціалом, низьким рівнем технічної озброєності праці. Невисокий техніко-організаційний рівень цих підприємств ставить у ряд першочергових завдань впровадження у виробництво нових технологічних ліній та комплексів, які дозволять значно підвищити продуктивність праці та забезпечать більш глибоку переробку сільськогосподарської сировини. Однак, при вирішенні питань, пов'язаних із підвищенням техніко-організаційного рівня підприємств харчової промисловості, існує ряд проблем. Головна з них полягає у недостатньому рівні концентрації та спеціалізації виробництва. У ряді галузей харчової промисловості склалася ситуація, коли незначні розміри підприємств стримують впровадження високопродуктивного обладнання, що знижує загальну ефективність їх виробництва.

Слід зазначити, що можливості підвищення концентрації виробництва на даних підприємствах дещо обмежені. Вони лімітуються або відсутністю достатнього попиту для продукції галузей, що виробляють малотранспортабельну продукцію, або радіусом перевезення сировини для галузей, які переробляють малотранспортабельну сільськогосподарську сировину. Для таких підприємств підвищення рівня спеціалізації і концентрації неминуче пов'язано зі збільшенням концентрації і спеціалізації сільськогосподарського виробництва, вдосконаленням системи заготівлі, зміною сировинних зон.

Найбільш прийнятним напрямком реструктуризації ПКО може бути організація дрібних і середніх підприємств, орієнтованих на повне використання сільськогосподарської сировини, первинну її переробку до стадії, яка дозволить зберігати виготовлений напівфабрикат протягом більш тривалого часу. Такими напівфабрикатами можуть бути: соки сульфитовані, томатна пульпа, пюре. Наступна їхня переробка має здійснюватися на великих переробних підприємствах, які оснащені високопродуктивним устаткуванням. При цьому збільшення загального обсягу продукції, що випускається, не потребує відповідного збільшення потужностей. Пояснюється це пом'якшенням впливу фактору сезонності внаслідок збільшення тривалості зберігання напівфабрикатів та більш рівномірного надходження їх на переробку протягом року.

Такий розвиток постадійної (технологічної) спеціалізації відкриє широкі можливості для проведення технічного переозброєння, реконструкції великих переробних підприємств, дозволить більш повно та ефективно використовувати нове високопродуктивне обладнання.

Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки:

1. У загальнодержавному територіальному поділі праці Рівненська область спеціалізується на виробництві таких основних видів продовольчих товарів як: цукор, борошно, плодоовочеві продукти, картопля. Природно, що ці продукти повинні не тільки забезпечувати місцеві потреби, але й частина їх вивозитись за межі регіону. Рівень розвитку продовольчого комплексу Рівненської області поки що недостатній, обсяги виробництва у більшості галузей спеціалізації недостатні навіть для задоволення потреб її населення за науково обґрунтованими нормами споживання. Це стосується таких видів продукції як м'ясо і м'ясопродукти, молоко і молокопродукти, овочі та фрукти тощо.

2. Реструктуризація ПКО повинна здійснюватись у напрямку організації підприємств, які орієнтовані на більш глибоку переробку сільськогосподарської сировини, що дозволить підвищити терміни зберігання виготовленого напівфабрикату. Далі такі напівфабрикати поступають на великі харчові підприємства, де і буде здійснюватися їх подальша переробка. Це забезпечить зниження сезонних коливань, а як наслідок, можна буде збільшити загальний обсяг випуску продовольчих товарів, використовуючи існуючі потужності.

